

А. Вранеш

Фотијев *Myriobiblon* – извориште библиографије

Анстракт: Ученост и свестраност зналаца књиге, спојени са свешћу о потреби упознавања уметничких и научних остварења народа, условљавају настанак библиографије у византијско доба, оличен у Фотијевом делу *Bibliotheca* или *Myriobiblon*. *Bibliotheca* представља преглед 280 дела класичних аутора, укључујући и духовне хришћанске, и световне – историјске, филозофске, реторичке, медицинске, граматичке, прозне књижевне текстове, док је поезија потпуно запостављена. Свака библиографија у историјској перспективи открива зачињање свести о важности сопственог народа кроз бележење података о његовој духовној баштини. Након Фотија задуго није привлачила интересовање науци и просвећивању наклоњених појединаца, те се у у Европи укоренила тек у средњем веку, почивајући пре свега на верским критеријумима, учврстила у време Француске револуције и широко разгранала током 19. века. Рад је посвећен анализи Фотијевог *Myriobiblon*-а и његовом значају за развој библиографије.

Кључне речи: Фотије, *Myriobiblon*, *Bibliotheca*, библиографија

Анотација: Интерес к составлению библиографии в византийскую эпоху (*Bibliotheca*, или *Myriobiblion*, Фотия) был обусловлен возросшим уровнем образования и желанием познакомить современников с важнейшими художественными и научными достижениями. «*Bibliotheca*» представляет собой обзор 280 произведений классических авторов древности, включая тексты как духовного, так и светского содержания: исторические, философские, сочинения по риторике, медицине, грамматике – при полном отсутствии поэтических текстов. Любая библиография, рассматриваемая в исторической перспективе, раскрывает самосознание народа, его представление о собственной значимости, проявляющееся в стремлении зафиксировать свои знания о культурном наследии. В Европе библиографии стали составлять лишь в Средние века, причем руководствовались религиозными критериями; больше внимания библиографиям стали уделять во времена Французской революции, а широкое развитие она получила в XIX веке. В статье анализируется *Myriobiblion* Фотия и определяется его значения для становления и развития библиографии как отдельной отрасли знания.

Ключевые слова: Фотий, *Myriobiblion*, *Bibliotheca*, библиография

Abstract: The interest in making bibliographies in the Byzantine age, and Photius' *Bibliotheca*, or *Myriobiblon* as a striking example, can be attributed to the higher literacy rate of the people and a desire to introduce them to the most important artistic and scientific accomplishments of the time. *Bibliotheca* has overviews of 280 works by ancient classics, including religious and mundane texts on history, philosophy, rhetoric, medicine, and grammar, all except poetry. A bibliography studied through the historical perspective may show the national identity and consciousness manifested by the longing to hail the culture and wish to pass it on to new generations. In Europe bibliographies started to emerge only in the Middle Ages, and bibliographers normally adhered to the religious criterion. The French Revolution sparked further interest in bibliographies, and the 19th century made them widespread. The article discusses the role of Photius' *Myriobiblon* in the rise of bibliography as a field of knowledge.

Key words: Photius, *Myriobiblon*, *Bibliotheca*, bibliography

Ученост и свестраност зналаца књиге, спојени са свешћу о потреби упознавања уметничких и научних остварења, условљавају настанак библиографије у византијско доба, оличен у Фотијевом делу *Bibliotheca* или *Myriobiblon*. *Bibliotheca* представља преглед 279 дела класичних аутора, укључујући и духовне хришћанске, и световне – историјске, филозофске, реторичке, медицинске, граматичке, прозне књижевне текстове, док су поезија и филозофија скоро потпуно запостављене. О многим од њих данас сведоче управо ови библиографско-књижевно-критичко-историјско-енциклопедијске записи.

Библиографија је зачета у 5. веку пре наше ере, као поступак писања или преписивања књига. У складу са тим библиограф је био писац или преписивач књига. Након Фотија¹ библиографија задуго није привлачила интересовање науци и просвећивању наклоњених појединаца, те се у у Европи укоренила тек у средњем веку, почивајући пре свега на верским критеријумима. Поступак преписивања замењен је у 17. веку поступком описивања књига. Секретар и библиотекар француског кардинала Мазарена, Габријел Ноде, издаје попис политичких књига *Bibliographia politica* (1633) и *Bibliographia militaris* (1637), а његов ученик кармелићански свештеник Луј Жакоб де Сен Шарл дела *Bibliographia Parisina* (1645–1651) и *Bibliographia Gallica Universalis* (1646–1654), и у 18. веку, који својим библиографским делањем обележава Гијом Франсоа де Бир пописом ретких књига *Bibliographie instructive I–VII* (1763–1768, допуњено 1769–1782), био је епохално нов и суштински се супротстављао схватању библиографије као преписивачке делатности. Ваља нагласити да чувена енциклопедија Дидроа и Даламбера (1751) уопште не садржи појам библиографија, већ само термин библиограф који означава лице верзирано у познавању и

¹ Фотије (Greek: Φώτιος, *Phōtios*) (с. 820 – 6. фебруара 893) патријарх у Константинопољу од 858 до 867 и поново од 877 до 886. Проглашен за свеца у источној православној цркви. Рођачка линија води ка патријарху Тарасију, царици Теодори и патријарху Јовану VII Граматикосу. За време иконокластичких сукоба Фотије је у егзилу са родитељима. У време царице Теодоре предавао је граматiku, реторiku, филозофију и теологију. Захваљујући женидби свога брата са царичином сестром, Фотије је постао капетан гарде, а потом и главни краљевски секретар, након чега је вероватно и почео да саставља Миробиблион. Фотије је у својој духовној каријери инсистирао на јурисдикцији Византијске патријаршије. За њега се везује легенда о Девици Марији и Руско-византијском рату 860. године, као и распламсавање филиокластичког сукоба са католичком црквом. Смена Фотијаа и Игнација на патријаршијском трону није значила битну промену политике коју је Фотије зацртао, те је након Игнације смрти његов повратак на трон био природна полседача текуће политике. Његове вештине и универзално знање препознавани су и у католичкој и у православној цркви.

дешифровању рукописа. Утилитарност библиографије никада није била оспоравана особина, па ипак је најнаглашенија код Камија и Еберта. Ками се седамдесетих година 18. века залагао да библиографија треба да служи прогресу науке и да омогући писцима да из библиотека извуку максималну корист. Фридрих Адолф Еберт, мада је библиографију ускогрудо видео само као зборник докумената за историју књижевности, ипак је истицао њену вредност и поузданост као мерила степена књижне културе и стваралаштва, делећи је на чисту библиографију, која проучава књиге као производ духовне културе и тежи обухватности, и примењену библиографију, за коју су књиге производ материјалне културе и предмет проучавања у складу са потребама сабирача. Библиографија се учврстила у време Француске револуције и широко разгранала током 19. века. Године 1885. Бертло Марслен у Великој француској енциклопедији уводи појам библиографије као науке о књигама са гледишта њиховог описивања и класификације. Дакле, још је 18. век библиографијом обједињавао сва теоретска, историјска, каталожка и меркантилна бављења књигом, што је овај појам изједначавало са библиологијом, науком о књизи.

Свака библиографија у историјској перспективи открива зачињање свести о важности сопственог народа кроз бележење података о његовој духовној баштини. Библиографија почива на принципима тачности, доследности и објективности, али је она у неким својим подврстама, нарочито у рекомандираној библиографији, сачувала могућност саопштавања личног утиска и препоруке. Библиографија је своју чврсту структуру, карактеристике и систематизацију развила тек у двадесетом веку.

Да ли је Миробиблион енциклопедија, књижевна историја или библиографија?

Енциклопедијска јединица представља преглед сажетих проверених, дакле научних чињеница, документованих библиографским и архивским референцама. Њена намена је да информише тачно, с пуном поузданошћу, без субјективности у закључивању.

Многе особине које су данас неодвојиве од библиографије и енциклопедистике не могу се препознати у Фотијевом Миробиблиону. Међутим, дело судимо из перспективе тада досегнутих теоријских спознаја, међу којима још не можемо говорити ни о библиографији, ни о енциклопедистици.

Библиотека¹, у чијим се уводним и завршним белешкама Фотије директно обраћа своме брату Тарасиусу шаљући му сажетке и оцене књига које је прочитао од своје младости до пре постављења на дужност на двор Абасида у Багдаду, од стране појединих истраживача била је сматрана компилацијом насталом у Багдаду. Тај закључак потпору има у реченици да је ангажовао секретара како би све сажетке сакупио. Неприхватљивост овог тумачења проистиче из чињенице да сам Фотије јасно брату ставља до знања када је књиге прочитао и да му сажетке о њима доставља у намери да му олакша њихово раздвајање и да га едукује, макар и недоследно и несистематично. Пола Лемерл је установио и да Фотију књиге које је у своме делу описао нису у Багдаду могле бити доступне, јер се династија Абасида није интересовала за историјске, књижевне, реторичке и граматичке радове, већ само за науку, медицину и филозофију. Уводне и закључне напомене и Томас Хаг назива библиографским, а саме описе сматра резултатом непосредног сећања по завршетку читања, у којима превлађује предметни уместо хронолошког принципа, где искључиво његова интересовања за литературу утичу на селекцију грађе. На чињеницу да је штиво више библиографско него књижевно-историјско

¹ Текст Библиотеке транскрибовао је на енглески Роџер Пирс (Roger Pearse), Ипсвич, ВБ, 3.07. 2002.

наводи недостатак препричавања моралистичких пасажа, компресија обимних тематских блокова и «изостављање митолошких, географских, стратешких, или анегдотских материјала, уз свесно задржавање историјских чињеница» (Хаг, 50). Такође, биографски пасажи су, по свој прилици, преузимани из других извора, али су критичке оцене оригиналне и значајно стилски обликоване хришћанским етичким вредностима.

А сажеци ће бити, објашњава Фотије даље брату, постављени у редослед како их његово сећање призива. Он познаје могућност предметног распореда и успостављања система предметних одредница за историјске догађаје и оне који се баве различитим питањима, али не сматра да би се тиме нешто значајно постигло. Ради тога своја запажања о књигама записује како их се сећа, тим редоследом и без подсећања на њихову садржину, већ понекад са недовољном поузданошћу. У библиографији оба поменути принципа равномерно и потпуно оправдано могу бити заступљена. Али, примењујући овај други принцип, кога у Библиотеци не можемо назвати хронолошким, већ хронологијом сећања, Фотије уводи делимично алфаветски принцип, који не подразумева апсолутни алфаветски распоред, већ да су сва дела једног аутора побројана засебно, једно за другим, увек са навођењем имена писца на првом месту. За библиографију је потребно постојање свести о доследној примени једног принципа. И свести о њеној корисности: да подсети на прочитано, да подстакне жељу за интелигентним истраживачким читањем. Сваки запис почиње речју прочитај, убедљиво, сугестивно, доследно. И сваки садржи све релевантне податке којих се Фотије о књигама сећа: наслов, аутора, приређивача, број томова, податак о посвети. Вишетомна дела описана су оквиру, сад већ слободније можемо да кажемо, аналитичке прегледне и анотиране библиографске јединице. Представљајући лексикографске резултате, Фотије обавезно читаоцу скреће пажњу на који начин је грађа сложена. Има и обичај да дела која се хронолошки настављају једна на друго, мада различитих аутора, постави у директан наследни поредак, као што су Еузебијусова и Сократова Еклезијастичка историја.

Систематичан и образован, Фотије је, закључивали су најчешће истраживачи, саставио специјалне речнике литературе, откривши наново свет античке књижевности, промовишући идеју критичког читања. До данас Миробиблион је остао јединствен рад средњовековне византијске литературе.

ЛИТЕРАТУРА

Cavarnos, Constantine. *St. Photios the Great: Philosopher and Theologian*. Belmont, Mass: Institute for Byzantine and Modern Greek Studies, 1998. 84 p.

Papademetriou, George C. *Photian Studies*. Brookline, Mass: Holy Cross Orthodox Press, 1989. 80 p.

Photius, and Nigel Guy Wilson. *The Bibliotheca*. London: Duckworth, 1994. vii, 264 p.

Simeonova, Liljana. *Diplomacy of the Letter and the Cross: Photios, Bulgaria and the Papacy, 860s-880s*. Classical and Byzantine monographs, 41. Amsterdam: Hakkert, 1998. vii + 434 p.

Whelton, Michael. *Popes and Patriarchs: An Orthodox Perspective on Roman Catholic Claims*. Ben Lomond, Calif: Conciliar Press, 2006. 177 p.

Сведенија об авторе:
др Александра Вранеш,
ред. проф.

Филолошки факултет
Универзитет у Београду

Александра Вранеш,
доктор филологије
професор
филозофски факултет
Београдски универзитет

Alexandra Vranesh,
Doctor Philology
Professor
Faculty of Philosophy
Belgrade University
aleksandra.vranes@gmail.com

PHOTIUS' MYRIOBIBLON: THE ROOTS OF BIBLIOGRAPHY